

Mürşîde ve Müşâhedât

Hüner Şencan

Mürşîde, 'doğru yolu gösteren kadın' anlamında. Erkekler için 'mürşit' sözcüğü kullanılıyor. Müşâhedât ise *şahitlikler* demek. Veya *tanıklıklar*... Daha çok Tanrı'yı görme, Tanrı'yı seyretme anlamında... Etimolojik bir analiz yapmayacağım. Yazının konusu, kadın ve İbni Arabî ile ilgili. İbni Arabî Tanrı'yı, hayatı ve kendisini anlamak için sıklıkla kadın denen varlığa atıfta bulunuyor. Şiir ve yazılarında 'kadın' temasını bilinmeyen öteki dünyanın kilidini açan sihirli bir anahtar olarak görüyor.

On ikinci yüzyıl İspanya'sının İşbiliyye kasabasında İbni Arabî'ye yol gösteren iki kadın var. Fâtıma Binti Müsennâ ve Yasemîn¹... Kaynaklarda Fâtıma'nın adı ön planda. O, İbni Arabî'ye manevi yükseliş yollarını gösteren ruhânî bir kılavuz... Onun Mürşîde annesi... İbni Arabî gençliğinde ona iki yıl hizmet etmiş, cemaatinde bulunmuş. Bu müddet, "pişmek için" oldukça uzun sayılıyor. Anılan süre içinde iradesini bütünüyle ona teslim etmiş.

İbni Arabî mânevî, irfânî veya bâtınî olarak her ne kazandı, ne elde ettiyse ondan aldığını söylüyor. Fâtıma ona, "Senin mânevî ananım" der ve ilave edermiş "... Aynı zamanda gerçek annenin mânevî ışığı..."

Fâtıma velîlik makamına ermiş bir kadın... Bir Şeyh veya Şeyhe... Azîze... "Kurtubalı Fâtıma" olarak biliniyor. Yoksul, doksanına merdiven dayamış "acûze" bir kadın... Yaşı tam hatırlanmıyor, doksan beş de olabilir... Fakat kalbinin Tanrı sevgisiyle dolu olması yüzünden genç bir kadın gibi güzel gözüküyor... Câzibeli ve cerbezeli...

İbni Arabî

Arabî *Mekke Vahiyleri* isimli bir kitap yazıyor ve orada Fâtıma anasının rûhî oluşum ve olgunluğa erişmesindeki rolünü işliyor. Onun için Fâtıma ana, "Allah'a sıırıslıklam âşık olmuş velî bir kadın" ... Bu yüzden çevresindeki bazı kişiler Fâtıma anayı "salak" biri olarak değerlendiriyorlar. Hatta Sevil'deki büyük caminin müezzini bir Kurban Bayramı gecesinde sopayla kendisini dışarı çıkarıp defetmeye çalışıyor. Fâtıma inciniyor ama Allah'a onu cezalandırmaması için dua ediyor.

Arabî, "Utanır, yüzüne bakamazdım" diyor. "İleri yaşına rağmen yanakları al pembe, Allah'ın inâyeti ile 14 yaşındaki bir kız gibiydi" ... "Allah ile manevi trans hali üzereydi". Onu ziyaret eden diğer müritlere karşı beni tercih etti. Şöyle söylemişti: "Onu tercih ettim. Çünkü o, dışarıda hiçbir şey bırakmayarak bana bütün varlığıyla geldi. Ve o ayrılacağı zaman eminim, bütün benliğiyle ayrılır gider. Geride hiçbir şey bırakmaz..."

İbni Arabî devamla "Sıklıkla onun şöyle söylediğini duyardım: Bir takım kişilere şaşıyorum ki, Allah'ı sevdiklerini söylüyorlar, fakat neşesiz... Tanık nesnesi olduğunda göz, en küçük bir kırpma bile olmadan her an onu düşünür, onu görür. Sürekli gözyaşı döken kişiler O'nu sevdiğini nasıl söyleyebilirler? Utanmıyorlar mı? O'na gerçekten yakın olsalardı ağlarlar mıydı?" Sonra bana sorardı: "Bu söylediklerime sen ne diyorsun oğul?" Ben de, "Dediğin gibidir, anne" diye cevaplardım.

Fâtıma ana bazen zevk ve heyecanla tef çalar, kendinden geçermiş. Arabî kendisine "Niçin böyle yapıyorsun" diye sorduğunda cevap şudur: "O'nun şânını yüceltmek için çalışıyorum. Çünkü benimle ilgilendi, bana arkadaşları arasında yer verdi, beni hususi hizmetine aldı." İbni Arabî'nin annesi Nur, kendisini ziyarete

Fatıma Ana ve İbni Arabî

¹ Yasmîna of Mashena.

geldiğinde ona şöyle dermiş: Ey Nur... O benim oğlum, senin ise babandır. Ona izzetü ikramla muamele et. Asla gücendirme...”

İbni Arabî iki arkadaşıyla birlikte Fâtıma anasına kerpiçten ve dereden kestikleri papur sazlarını kullanarak bir kulübe inşa etmişler, yaşlı kadın ölene kadar o kulübede yaşamış.

İbni Arabî’yi bir takım yazarlar *panteist* olarak tanımlarlarken diğerleri bu görüşe itiraz etmişler. Arabî’ye göre, eşya veya mahlukât bir yanılısamadır. Bir illüzyon... Eşyanın veya mahlukâtın içinde ise Gerçeğin Esası, Gerçeğin Özü vardır. Bu açıdan Arabî panteist değil, monisttir. Kur’anı Kerim “sadece tek bir Allah vardır” derken, Arabî “hiçbir şey yok, sadece Allah vardır” tezini işliyor... Fakat bu görüş kaçınılmaz olarak insanı “Her şey Allah’tır” düşüncesine götürüyor.

Arabî, 90’lık Fâtıma ananın kendisine güzel ve cazip gözükmelerini Tanrı’sal ışıkla açıklıyor. Kadının yüzündeki allık ve pembeliği, onun yumuşak yanaklarını Tanrıyı düşünmek, tefekkür etmek için bir vasıta olarak değerlendiriyor. Ona göre bir süje olarak kadın; rahmet, merhamet ve inâyet duygularının kaynağı.

İbni Arabî, otuzlu yaşların sonunda Mekke’de iken İsfahanlı genç bir kız olan Nîzâm için veya onun cazibesinden etkilenerek *Arzuların Tercümanı*² başlıklı mistik bir şiir kitabı yazıyor ve ona ithaf ediyor. Nîzâm³, İbni Arabî için ilâhî aşk ve güzelliği bünyesinde tecessüm ettiren Cennet hurisi bir cilve... ilâhî aşkı temsil eden bir Beatris... Bir Şükriye... Veya elinden tutup sisleri aralayarak onu Tanrı’ya ulaştıran bir Peri güzeli... Nîzâm isimli kıza duyulan romantik aşk, aslında ilâhî aşka açılan bir pencere... Onun yüzünden, onun imgesinden yararlanarak O’na ulaşma gayreti... Nîzâm, bir anlamda Arabî’nin âsi gönlünü Tanrı katına uçurmak için üzerine bindiği bir Garuda kuşu... Fakat Nîzâm, sokaktaki herhangi bir kız değil. Onun mürîdi veya ders halkasındaki bir sâlik... İlgi çekici, cerbezeli, gönül uçuran bir âfet... Aşk ve İrfan imgesi... Râbîta simgesi... Göğe yükselten betimsiz bir burak...

İbni Arabî’nin kadın müritleri var. *Divan* isimli şiir kitabının başlangıç bölümünde kendilerine Hırka giydirdiği 14 kişinin isimlerini veriyor ki bunların 13’ü kadın... Mânevî güç ve ilhamını aktardığı kişiler... Nefes verdiği, el tuttuğu, ağızlarına sembolik olarak tu, tu deyip tükürdüğü... Herhalde bir çok erkek müride daha Hırka giydirmiştir ama özellikle kadınları zikretmesi dikkate değer...

Fütuhât adlı kitabında ilginç bir anekdota yer verir. Ailesi ile müritleri bir arada toplanmış, konuşmaktadırlar. Onlara kızı Zeynep’in olağanüstü zekâsından söz eder: Kızım Zeynep’e arada şaka kâbilinden sorular sorardım. Bir yaşında, annesinin memesini emiyordu. Şunu sordum: “Bir adam karısıyla ilişkiye girse, fakat ne lazım gelir?” Kızım herkesin şaşkın bakışları altında *gusül abdesti*” diye cevap verdi.

Hikaye mecazî bir temsil... Klişe söylem haline gelmiş olan Hz. İsa’nın beşikte iken yaptığı konuşmaya bir atıf. Fakat niçin kadın-erkek karışık bir topluluğun içinde cinsel içerikli sözcükler kullanarak böyle bir örnek veriyor? Bir yaşındaki bebeği, fetva veren yüce bir makama yükseltiyor.

Sadiye Şeyh’ten⁴ aktardığım bu olayda onun yorumu şu: Hakikati çok az anlayabilen fakihleri eleştiriyor. Dölü olan bir yaşındaki kızının dahi olağanüstü bir zekâyâ ve Tanrı vergisine sahipken kendisinin ne kadar yüce olduğunu îmâ ediyor. İbni Arabî’nin özel ve kamu alanlarında yaptığı kâinat tasarımıyla ilgili anlatılarında cinsel konuları bu şekilde rastgele dile getirmesi bir taraftan

² Tarjuman al-Ashwaq.

³ Nizam binti Makin Al-Diyn.

⁴ Sa’diyya Shaikh, *Sufi Narratives of Intimacy: Ibn 'Arabî, Gender, and Sexuality*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2012, s. 109.

cinselliği doğallaştırırken, diğer taraftan kadın temasına sık değinen gözenekli bir anlatı ortaya koyuyor...

İbni Arabî 1155'te İspanya'nın Mursi kasabasında doğmuş... Orta yaşlara gelince seyahate çıkıyor.⁵ 1206 yılında Mekke'ye ulaştığında tasavvuf ehli bir şeyh İbni Rüstem'in evine konuk olur. Orada kadın-erkek karışık meclis yapan mükemmel ve faziletli insanlarla tanışır. Onlardan biri de İmam Zahir İbni Rüstem'dir. Allah ona rahmet etsin... Evlenmemiş güzel, zarif bir kızı vardır. Ona bakan herkesin büyülediği, toplantıların onun huzuruyla zenginleştiği, konuşmacıların kalplerinin mutlulukla dolduğu... Adı Nîzâm Ayn El-Şems'dir.⁶ Dînî ilimlerde uzman, sihirli gözlere ve bakışlara sahip, Iraklıların keskin zekâsını üzerinde taşıyan, akıcı ve anlamlı bir şekilde konuşan... Konuşmayı kısa tutması gereken yerde öz olarak, uzun açıklamalar gerekiyorsa net olarak görüş ve düşüncelerini ifade edebilen... Nîzâm'ın intikâl kabiliyeti, zekâsı ve konuşma rikkati babasının evindeki toplantılara katılan herkesin ilgisini çekmekte...

İbni Arabî için dikkate değer yön şu ki, Nîzâm'a karşı duyduğu erotik his ve duygularını gizli tutmayıp kamuya açması, ifşâ etmesi... Böyle yapmasa, İlâhî Aşk ile erotik âlim kız arasında kurduğu ilişki onun kolaylıkla hafif bir kişi olarak değerlendirilmesine neden olabilir...

O günlerde skandal, günümüzde ise bazıları tarafından günah dolu olarak değerlendirilen bir şiirinde duygusal ızdırabını İlâhî ve erotik sınırlar arasında kaybolmanın ne kadar kolay olduğunu açıklayarak gösteriyor... Halep'teki tutucu otoriteler İbni Arabî'nin şiirini mânevî içerikten yoksun küstah ve şehevânî hislerle dolu olduğunu söyleyerek onu suçlamışlar. İbni Arabî *Arzulara Tercüman* isimli büyüleyici kitabında Aşkî anlaşılması güç bir muamma (enigma) ve kozmik bir sır olarak ele alır.⁷

Kendi açıklamasına göre, yazmış olduğu şiirlerinde gözükten tüm kadın isimleri Nîzâm'a işaret eder. "Güneşin ışığı" veya "Güneşin fazileti" anlamına gelen, Nîzâm'a... Kadın başlatıcıların göz alıcı görkemine... Ve aynı zamanda İlâhî içerikli vahiy dizelerinin tamamına...

İbni Arabî *Arzulara Tercüman* isimli kitabında yazıyor: "Onun yüzünden daha sevimli hiçbir yüz görmedim. Onunkinden daha tatlı hiçbir konuşma... Ondan daha nazik hiç kimse... Fikirlerinde, mimik ve hareketlerinde onun kadar nârin ve alımlı olan... Zekice konuşan... Öyle ki güzellik, bilgi ve lütuf açısından o, kendi zamanındaki kişilerin hepsinin üstünde..."

İbni Arabî'ye göre üç tür aşk vardır: İlâhî, mânevî ve fiziksel... Ve aşkın dört farklı adı: Hubb, Vaad, Işk ve Hevâ... İbni Arabî Tanrı'ya ilişkin tahayyül ve tasavvurlarını cinsel arzularla ilgili terimlerle açıklamaya çalışır. Rahim, tahayyülâtın Allah'ın murat ettiği şekilde oluştuğu yerdir. Fikirlerin birbiriyle ilişki kurması *nikahî manevîdir* ve bunun sonucunda *gebelik* ortaya çıkar. Fikirler yumağından oluşan tohum O'nun arzu ettiği, şekl-ü şemâil içinde gelişir, büyür.

İbni Arabî'nin hayal kurma yeteneği o kadar güçlüdür ki, maddi dünyayı da etkiler. Âşıklar isterlerse cinsel ilişki sırasında akıllarından geçirdikleri ahlakî nitelikleri ve fiziksel güzellikleri çocuklarına da geçirebilirler. Şöyle düşünmeleri veya akıllarından geçirmeleri yeterlidir: "Alâ sûreti hüsn, ilmihî ve ahlâkihî... Hatta, fil hüsn, el zâhirî... Fil şûrâ, av-fil kubh"...⁸

İbni Arabî'nin Nîzâm isimli kıza duyduğu aşk *platonik* olabilir. Platonik aşk, cinsellikle ilgili *romantik* aşktan farklı... Yüce, yüksek veya derin bir *oluşa* erişmek için seçilen bir objeye sevgisel

⁵ Pek çok yeri gezmiş. Türkiye'de Konya, Kayseri, Sivas, Malatya şehirlerinde bulunmuş. Bir çocuğu Malatya'da doğmuş.

⁶ Güneşin ve güzelliğin gözü, güneşin ve güzelliğin timsali...

⁷ Fatema Mernissi, *Scheherazade Goes West: Different Cultures, Different Harems*, New York Washington Square Press, 1965, ss. 180-182

⁸ José Miguel Puerta-Vilchez, *Aesthetics in Arabic Thought: from pre-Islamic Arabia through al-Andalus*, Granada: Ediciones Akal, 1997.

bağlanma anlamında... Beyaz gülü nasıl seviyor ve kutsuyorsam, odamı beyaz güllerle donatmışsam... Beyaz gülün kokusu ve üzerindeki su damlacıklarıyla nasıl ki, mest olmuşsam... İşte öyle... Beyaz gülün beni Tanrı'ya yaklaştırdığını, hayatıma anlam kattığını, onun sayesinde kendimi tanıdığımı düşünüyorsam...

Beyaz gül ve Nîzâm...

Boşlukta kalmış, gelişi güzel yüzen ruhunun ve kimliğinin dayanağını, mebedeini araştırıyorsan ve aradığın şey, "işte bu güldür" diyorsan... Sevgini, düşünceni ve tefekkürünü sürekli ona yöneltiyorsan... 'Tanrı'yı en iyi, Beyaz Gül ile tehayyül edebiliyorum' diye düşünüyorsan...

Beyaz gül...

Kadın...

Nîzâm ve

Cinsellik...

Hepsi bir tür platonik takılma... Platonik kanca... Platonik imgeleme aracı... Fakat, insanların dertlerini anlatmak için kullandıkları araçlar önemli değildir. Asıl, onların hedefledikleri amaçlara veya niyetlere bakmak gerekir...

İbni Arabî günlük yaşamın hay-huyu içinde koşturutan insanların "ruhlarını uyandırmak için" kadın ve cinsellik temalarını kullanıyor. Onlara 'İlâhî Aşk' başka şekilde anlatması imkansız... Önce erotik aşkla ruhları uyandırıyor, oradan İlâhî aşka geçerek kutlu yolun gizemli konakları hakkında betimlemeler yapıyor.

Arzuların Tercümanı isimli kitabında 61 şiir varmış. Anlatısına göre ilk şiirini Kabe'yi tavaf ederken yazmış. Kasîdenin beyitlerini yüksek sesle okuyup tavâf ederken iç halkalardaki insanları rahatsız etmemek için yavaş yavaş dış halkalara doğru gerilemiş. Beyitleri okumaya devam ederken sırtına ipekten daha yumuşak bir elin dokunduğunu hissetmiş. Geriye dönüp baktığında genç bir kızla karşılaşmış. Rum diyarının alımlı kızlarına benzeyen dünya güzeli bir prenses... Kız ona sesli olarak okuduğu kasîdeden müşkilâtı olduğunu söylemiş ve sonra, her bir beyti teker teker yorumlamaya başlamış. Kasîdenin son beytine geldiğinde "Sevgili efendim, nasıl söyleyebilirsiniz ki, 'aşk eri, aşka düşünce tuzağa düşmüş olur. Sersemleşir, şaşkına döner?'... Eleştirilerine devamla "Gerçek âşık aşkla yanar, bütünüyle yok olur. O artık tuz-buz, param parçadır. Sersemleşecek benliği mi kalmıştır artık?" İbni Arabî, bu olayı aktardıktan sonra çalışmasının geri kalan bölümünü ona ithaf ettiğini söyler. Prensese adını sorduğunda kız ona "Bana *Kurratül Ayn*" diyebilirsin diye cevap verir. Kurratül Ayn, yani *Gözümü Serinleten Kız*... Gözümün Nûru, Gözümün Aydınlığı... Gözümün Işığı... Gözümü Açan Kız...⁹ İsterseniz, "Kara Gözlüm" de diyebilirsiniz... Veya memlekette, babamın anneme, zaman zaman, onu bir konuda ikna etmek için seslendiği gibi, "A benim iki gözüm"...

İlâhî tezâhürün veya Tanrı'nın insanlara görünür olmasının tipik örneği insanın "güzel" olmasıdır ve bu durum özellikle kadında tecessüm etmiştir. Böylece kadının güzelliği kutsal bir nitelik kazanır. İbni Arabî büyük bir *fedeli d'amore*'dir. "Kadın" temasını İlâhî aşkı tetikleyen, onu başlatan erotik bir imge olarak kullanır... Onda erotik aşk ve İlâhî aşk birbirinden ayrılmaz. Biri diğerinin başlatıcısıdır. Tarihte Dante'nin de içinde bulunduğu bir grup şairin kendilerini *fedeli d'Amore* olarak tanımladıklarını öğreniyoruz... Yani "yüce sâdik âşıklar"... Kendi terimlerimizle ele alacak olursak *muhibbîn* veya *hevâ ehli insanlar* grubu... Aşkın en ilkel nokta-i nazarından yola çıkıp yüce makamlara yükselen ve oradaki aşk denizinde boğulan insanlar.

⁹ Muhsin Al-Musawi, *Arabic Literary Thresholds: Sites of Rhetorical Turn in Contemporary Scholarship*, Leiden: Brill, 2009.

İbni Arabî tanımlama yapıyor: Tanrı maddeden gayrı görülemez. O, başka her şeyden daha çok insan denen madde üzerinde ve erkekten çok mükemmel olarak 'kadın' şeklinde görülebilir. O, ya fâil (etken) veya münfaildir (edilgendir). Veya eşanlı olarak her ikisi birden... Tanrının etkin kadın şeklinde tezâhür etmesi, erkek ruhu üzerinde onun tam bir nüfuza sahip olduğu anlamına gelir. Böylece erkek mûti olur, O'na bağlılık geliştirir. Kadına bağlılık, Tanrı'ya bağlılıktır. Tanrı aynı zamanda münfail kadın olarak da tezahür eder. Yani alıcı kadın... Bu durumda kadın, erkeğin kontrolü altındadır ve onun emirlerine tâbidir. Dolayısıyla Tanrı'yı kadın olarak görmek, onu tezahürü mümkün bütün formlarda görmek demektir.¹⁰

Allah'ı en yoğun ve en mükemmel bir şekilde kadın temasıyla tefekkür edebilirsin. Ve dünyadaki en yoğun birleşme, karı-koca arasındaki evlilik birleşmesidir"¹¹ Ben "tefekkür" kelimesini kullandım ama İbni Arabî "müşâhede" sözcüğünü tercih ediyor. "Allah'ı kadında müşâhede etmekten" söz ediyor. Yadırganacağını bildiği için açıklama yapıyor: Süje ve obje arasında kutupluluk vardır. Allah'ın dünyadan bağımsız Kâdir-i Mutlak olması nedeniyle direkt müşâhede edilmesi mümkün olmadığından erkek kendisine karşıt bir kutup olarak kendi benzerliğine sahip olması ve ondan oluşması nedeniyle Tanrı'yı müşâhede etmek için kadını seçer. Kadın erkeğin kopyasıdır. Erkek Tanrı'yı kadında tahayyül, tefekkür veya müşâhede etmeye başladığında bu düşüncesi veya müşâhedesini münfaildir. Yani *edilgin* bir yaklaşım söz konusudur. Eğer O'nu kendisinde müşâhede veya tefekkür ederse, diğer bir deyişle, kadının erkekten geldiğini düşünürse, Tanrı'yı aktif veya fâil bir anlayışla müşâhede etmiş olur. Eğer Tanrı'yı, yarattığı herhangi bir formdan bağımsız olarak ele alıp kendi başına yalnız bırakır ve o şekilde tefekkür ederse; onun bu şekildeki tefekkürü veya müşâhedesini herhangi bir aracı olmaksızın pasifliğe veya edilginliğe karşılık gelir. Bu müşâhedât veya tefekkür türü en mükemmel olanıdır. İbni Arabî'nin açıklamalarında ilâhî irfânın niçin kadın ile temsil edildiği net değildir. Açık veya kapalı... Buna aldirmaksızın, kimi sûfiler hâlâ lâhutî aşkı erkeğin kadına duyduğu cismânî aşk ile açıklamaya devam ederler.¹²

Bir erkek bir kadını sevdiği zaman onunla birleşmek, bir olmak ister. Bu gerçekleştiği zaman yaşadığı zevk vücudunun tüm hücrelerini kaplar. Sanki birleştiği o kadında buharlaşmış, yok olmuş gibidir. Tanrı, kulunun bu halini kıskanır. "Diğer" kişiden temizlenmesi için ona gusül abdesti almasını emreder. Daha sonra, onun yok olmuş bir kimlikle gelip gözlemde bulunması ve müşâhede etmesi için kendisine dönmesini bekler. Tanrı gusül abdesti almasını şart koşmuştur. Böylece erkeği temizlemek ister, çünkü erkek kadında fâil veya münfail olarak Tanrı'yı müşâhede etmiştir.¹³ Allah'ın en iyi, en mükemmel şekilde tefekkür edilmesi veya müşâhedâtı kadındadır, kadına bakılarak yapılır.

İbni Arabî için kadın, cismanî aşk ve cinsellik dürtüleri ilâhî aşka uzanan yolun duraklama istasyonlarında ruhu uyandırmak için kullanılan enstrümanlardan başka bir şey değil... Gerçek anlamda onun zihninde sadece tek bir düşünce var: ilâhî aşk.

"Kalbim her şekle açık..."

Ceylanlar için bir otlak, Hristiyan papazları için bir manastır, putperestler için Tapınak, hacılar için Kâbe, Yahûdîler için Tevrat tabletleri veya Kur'an kitabı...

Ben, Aşk diniyle ibâdet ediyorum. Kervanlar, ne yöne gidiyor olursa olsun; Aşk benim gerçek dinim, gerçek inancım" ...¹⁴

¹⁰ Camille Adams Helminski, *Women of Sufism: A Hidden Treasure*, Boston: Shambhala, 2013.

¹¹ Barbara Watson Andaya, *The Flaming Womb: Repositioning Women in Early Modern Southeast Asia*, Honolulu: University Hawai'i Press, 2006.

¹² Marietta Tigranovna Stepaniants, *Sufi Wisdom*, New York: State University, 1994.

¹³ Lloyd Ridgeon, *The Cambridge Companion to Sufism*, Cambridge University Press, 2014, <https://doi.org/10.1017/CCO9781139087599>

¹⁴ Vincent J. Cornell, *Voices of Islam*, Santa Barbara: Greenwood Publishing Group, 2006.